

УДК 343: 349,6 (477)

I. Khar

THE BACKGROUNDS AND GENESIS OF A PERPETRATOR OF A CRIME DURING THE FIFTH—EIGHTS STATE-BUILDING PERIODS ACCORDING TO THE CRIMINAL LEGISLATION IN THE TERRITORY OF UKRAINE

I.O. Xarʹ

*кандидат юридичних наук, доцент,
заступник завідувача кафедри кримінального права,
кримінології, цивільного та господарського права
ВНЗ «Національна академія управління»
м. Київ*

ВИТОКИ ТА ГЕНЕЗА СУБ'ЄКТА ЗЛОЧИНУ В П'ЯТОМУ—ВОСЬМОМУ ПЕРІОДАХ ЗА КРИМІНАЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ НА ТЕРЕНАХ УКРАЇНИ

Постановка проблеми. Питання, що стосуються витоків та генези суб'єкта злочину на теренах України в п'ятому — восьмому періодах має важливе значення для теорії кримінального права, а тому потребує належного дослідження.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблемами, що стосуються суб'єкта злочину, займалися такі вчені, як: В.Г. Павлов, В.К. Матвійчук, В.С. Бунян, А.А. Рожков та ін.

Проте до цього часу ці питання не знайшли свого належного дослідження.

Мета статті полягає у з'ясуванні витоків та генези суб'єкта злочину в п'ятому — восьмому періодах за кримінальним законодавством на теренах України.

Основні результати дослідження. Як нами вже зазначалося в попередній статті, що Соборное уложение 1649 р. на теренах України в четвертому періоді розвитку суспільства і державності не діяло. Проте в *п'ятому періоді* (XVIII — початок XIX ст.), який дістав назву «Під імператорською владою» (для кримінально-правової охорони це був третій період), чинність Соборного уложення отримала поширення на території України [1, с. 37]. З кінця XVIII Україна стала звичайною провінцією Російської царської імперії. Це підтверджується створенням різних державних структур, які виконували волю царизму, як це свідчили науковці Росії: В. Зуєва, П. Шплікова, М. Погодіна, та іноземні вчені: М. Брюн, Г. Вотрен та ін. [2, с. 178–221]. Згідно з приписами

Уложення 1649 р. суб'єктом злочину міг бути як підданий незалежно від соціальної приналежності, так й іноземець [3, с. 192]. При цьому в силу прямого припису Уложення «приезжих иноземцев, и всяких прибылых людей, которые в Московском государстве будут, тем же судом судити и расправу делати по Государеву указу» (X, I), іноземці, не володіючи дипломатичним імунітетом, відповідали за злочини нарівні з росіянами [3, с. 192]. Згідно із ст. 1 глави першої Уложення богохульство каралося кваліфікованою смертною карою — через спалення, незалежно від того, чи являвся богохульник православним або іновірцем [4, с. 85]. За умовчування про державні злочини особа піддавалася смертній карі. У главі 2 ст. 6 Уложення говорилося: «А жены будет и дети таких изменников про ту их измену ведали, и их потому же казнити смертию» [4, с. 68]. Це може свідчити, що такі особи були суб'єктами цього злочину. При цьому слід зазначити, що одним з різновидів злочинів проти держави являлося «воровство», тобто повстання, заколот або скоп, спрямованих проти представників державної влади, які супроводжувалися погромами їх будинків і майна. Такі особи визнавалися державними злочинцями, називалися «ворами» і підвергалися смертній карі. У гл. 22 ст. 13 зазначалося: «А которые воры чинят в людях смуту и затевают на многих людей своим воровским умышлением затейные дела: и таких воров за такое воровство казнити смертию» [4, с. 249]. До «воровских дел» виносилися і злочини порядку управління: виготовлення підробних печаток, листів і фальшивих грошей, за які також передбачалася смертна кара [4, с. 91]. Тут можна говорити про такого суб'єкта, як «вор». Проте в Уложенні прямо про суб'єкт злочину практично нічого не говориться, але видно, що таким може бути лише людина (фізична особа). Слід погодитися з В. Г. Павловим, «що встановлені вікові характеристики злочину і ознаки, зв'язані з осудністю, званням, до якого належав злочинець, чин, який він мав, враховувалися при призначенні йому покарання» [5, с. 32].

Важливо звернути увагу на те, що в Соборному Уложенні 1649 року, як в оптичному фокусі, поєдналися підсумки законодавства, що йому передувало, воно достатньо довго продовжувало лежати «наріжним» каменем в основі законодавства, аж до видання «Свода законов Российской Империи» [6, с. 3—4]. Видання Уложення 1649 року не могло зупинити розвиток законодавства не тільки в силу руху юридичного життя, але й тому, що воно являлося зведенням значно неповним. Тому в усіх царюваннях, починаючи Петра I і закінчуючи Миколою I, йде постійна низка спроб звести в одне ціле всі різно-рідні закони, узгодити їх з Уложенням 1649 року, кодифікувати їх або ж замінити новими законоположеннями, статутами. До спроби перенести на терени імперії іноземні закони чи у вигляді простого перекладу, чи у вигляді переробки, узгодженні з вітчизняними узаконеннями, відносився перш за все Артикул воїнський Петра I 1716 р. 30 березня (1715 р. 26 квітня) [7, с. 314—393]. Хоча цей Артикул за призначенням своїм відносився до людей «ратних», але він був по губерніям і канцеляріям для керівництва при вирішенні справ загальних, при цьому він не відміняв Уложення Олексія Михайловича, а повинен був застосовуватися одночасно з ним [8, с. 91—92]. Таким чином, окрім спеціального суб'єкта — військовослужбовця, мова, в даному випадку, може йти про загального суб'єкта злочину, наприклад за злочини проти релігії [8, с. 92].

У відповідності з главою XV Артикулу Воїнського 1715 р. «О сдаче крепостей, капитуляции и акордах с неприятелем» колективну кримінальну відповідальність могли нести цілі військові підрозділи і навіть колеги. Так, зокрема, в арт. 117 указується, що полк або роту «дерзнувши без ведома и указа государя и его фельдмаршала заключить с неприятелем соглашение или объявить капитуляцию, надлежит лишить чести, пожитков и живота, а рядовых каждого десятого по жребию повесить, остальных же виновных жестоко шпицруентами наказать» [7, с. 348]. Якщо в артикулі 117 говориться про злочин, вчинений цілим воїнським підрозділом, тобто йдеться про колективну кримінальну відповідальність, яка властива, як правило, юридичній особі, то в арт. 118 встановлюється й індивідуальна кримінальна відповідальність, зокрема, у відношенні офіцерів або тих, хто здав фортецю без крайньої необхідності: «Кто из офицеров, которому команда в крепости поверена, оное место без крайней нужды сдаст и оставит, оный имеет чести, пожитков и живота лишен быть...» [7, с. 348–349; 5, с. 33–34].

Слід погодитися з думкою В. Г. Павлова, що в кримінальному законодавстві епохи царювання Петра I – і у Воїнських артикулах, і в Указі від 25 січня 1715 р. «О подметных письмах» та інших законодавчих актах – дуже мало інформації про суб'єкт злочину [5, с. 34]. Так, в арт. 195 Воїнського статуту зазначається: «кто в лишении ума воровство учинит, или вор будет младенец», то покарання умалюється або не застосовується [7, с. 363]. Проте, тут вік, «младенца» у законі не називається, а тому така обставина утруднює можливість визначити, з якого віку така особа, як «младенець» звільняється від кримінальної відповідальності за вчинений злочин. Хоча в цьому артикулі говориться про особу, яка «лишенная ума воровство учинит», звільняється від відповідальності, але щодо неосудності з цього положення зрозуміти про неосудність неможливо. Також відсутня конкретність і визначеність стосовно вікових особливостей суб'єкта злочину, зокрема, в імператорських Указах 1742 р. 1756 р., 1766р.. Так, за описанням П. Гуляева, малолітні злочинці замість смертної кари і «кнути» каралися плітями, відсилалися в монастирі під караул і покаюння, й при наявності малої вини били їх різками в залежності від винуватості і віку [9, с. 34]. Указом імператриці Єлизавети Петрівни, відзначала В. В. Єсіпова, було визначено осіб молодше сімнадцяти років, які вчинили тяжкі злочини, представляти в Сенат, та з ними розбиралися по мірі їх вини, а малолітніх, які вчинили злочини від 10 до 15 років, карали різками [10, с. 141]. Це положення знайшло відображення у подальшому в Указах Катерини II, зокрема, в зведенні законів Російської Імперії 1832 р., в якому були встановлені правила про покарання, що застосовувалися до малолітніх злочинців [11, с. 23].

Важливо акцентувати увагу на тому, що у відповідності із ст. 126 Зведення законів 1832 р. кримінальні справи про малолітніх, які не досягли сімнадцятилітнього віку і вчинили тяжкі злочини, представлялися «Правительствующему Сенату», який вирішував їх на свій угляд, а за злочини менш тяжкі, але які заслуговували на тілесні покарання, малолітні без представлення в Сенат за рішенням «Советных судов» і Кримінальних палат підлягали покаранню у віці від 10 до 15 років – різками; від 15 до 17 років –

плітьми; до 10 — віддавалися для покарання батькам, діти кріпосних людей віддавалися поміщику (малолітнім вчинення злочинів у вину не вмінялося) [12, с. 42].

На підставі викладеного вище можна зробити висновок, що мінімальним віком кримінальної відповідальності було досягнення особою 10 років. Разом з тим не визнавалася суб'єктом злочину особа, що вчинила діяння в неосудному стані. Зокрема, в ст. 136 Зведення законів 1832 р. зазначено: «Преступление, вчиненное в безумии и сумасшествии, не вменяется в вину, когда действительность безумия или сумасшествия доказана будет с достоверностью и порядком для сего в законах установленном» [12, с. 46].

Зведення законів 1832 р., з моменту вступу в силу 1 січня 1835 р. стало єдиним, безпосереднім джерелом російського права.

Шостий період охоплює середину XIX ст. — початок XX ст. (для кримінально-правової охорони це четвертий період). Зведення законів кримінальних, віднесене до тому XV, мало багато недоліків. Тому одразу за виданням зведення почалися роботи по його виправленню. Прийняте у 1845 році нове Уложення про покарання кримінальні і виправні підвело підсумок майже двохвіковому періоду кодифікаційних робіт. Саме в цей період сформувалися і отримали законодавче закріплення поняття «суб'єкт злочину», осудність, вік, настання кримінальної відповідальності. Великий вклад у розвиток цих понять внесли Сперанський, Мордвінов, Куніцин, Солонцев, Чебишев-Дмітрієв, Духовський та ін..

Притягнення до кримінальної відповідальності неживих предметів і тварин було визнано неприпустимим. У відповідності зі ст. 144 Уложення суб'єктом злочину визнавалася фізична осудна особа, яка досягла 10 років, хоча в цьому нормативному акті залишилася ст. 530, що передбачала відповідальність єврейського «общества», якщо там сховався військовий біженець із євреїв, і ст. 985, за якою каралося «общество» за те, що воно вдруге відпустило особу, викриту у жебракуванні [13, с. 620]. У відповідності зі ст. 143 цього Уложення діти у віці від 7 до 10 років не підлягали повному в законі покаранню, але віддавалися батькам і благонадійним родичам для суворого за ними нагляду для виправлення і перевиховання [13, с. 620]. Покарання ж, яке застосовується до осіб, які вчинили злочин у віці від 10 до 14 років, при цьому пом'якшується [13, с. 620]. Неповнолітні у віці від 14 до 21 року відповідно до ст. 145 Уложення, підлягали тим же покаранням, що і дорослі злочинці, але з деяким пом'якшенням покарання [13, с. 621]. Тут важливо акцентувати увагу на тому, що кримінальна відповідальність, хоча і настає з 10-річного віку за вчинення злочину, але в повному обсязі злочинець може нести відповідальність за законом тільки при досягненні ним повноліття, тобто коли йому виповнилося 21 рік [13, с. 621]. Такі ж вікові критерії, що дозволяли вирішувати питання притягнення особи до кримінальної відповідальності і покарання, були передбачені і в Уложенні 1885 р. (статті 94, 137, 138, 139, 140) [14, с. 25, 36–38].

Осудність суб'єкта, як умова здійснення каральної влади держави, стає основою всіх теорій, що визнають підставою караності винного посягання на існуючий правопорядок, і при цьому не тільки тих, які дивляться на покарання

як на плату за вчинене, але й тих, які бачать у цьому прояв доцільної каральної правоохорони, так як тим і відрізняються від інших видів охоронної діяльності держави, що вона викликана не тільки небезпечною або шкідливою, але саме винною діяльністю суб'єкта [15, с. 71]. Таким чином, осудність поряд з встановленням кримінальним законом віком визначає винуватість особи, яка вчинила злочин.

Вчення про осудність як одне із основних питань кримінального права, увібрало в себе прогресивні ідеї зарубіжних країн і специфіку вітчизняного законодавства, знайшло законодавче закріплення в Уложенні 1845 року. Кримінальне право виходило з того заснованого на суті людської природи положення, що будь-яка фізична особа не тільки передбачається правоздатною, але й дієздатною, що тільки через які-небудь особливі фізіологічні або патологічні умови окрема особистість виявляється такою, що не має або втратила цю здатність діяти самостійно в сфері юридичних відносин, кримінально відповідати за вчинене, законодавство зосередило свою увагу на негативній стороні питання на визначенні умов і ознак неосудності, на встановленні й визначенні тих різних станів і видозмінненні людського організму, при яких людина втрачає здатність до інкримінування. У ст. 98 Уложення давався детальний перелік станів, що виключає здатність до інкримінування, відносячи сюди: дитинство до 7 років, безумство від народження, божевілля, хвороба, що доводить несамовитості й безпам'ятства, лунатизм, глухонімота, одряхління [15, с. 193]. У ст. 101 Уложення зазначається, що неосудна особа, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, не визнається суб'єктом злочину: «Преступление или проступок, учиненные безумным от рождения или сумасшедшим, не вменяются им в вину, когда нет сомнения, что безумный или сумасшедший, по состоянию своему в то время не мог иметь понятия о противозаконности и о самом свойстве своего деяния» [15, с. 193]. Проте особа, яка в неосудному стані вчинила вбивство, підпал або замах на вбивство, а також посягнула на своє власне життя, то в цьому випадку неосудна особа заключається до будинку душевнохворих [15, с. 193].

Законодавчі реформи, що почалися зі вступу на престол Імператора Олександра II, вимагали більш повного перегляду Уложення. Закони про кримінальну відповідальність вносилися, зазвичай, але значна їх кількість та суттєві їх зміни, внесені в редакцію великої кількості статей, вимагали нового видання. 18 листопада 1898 р. була утворена особлива комісія під головуванням сенатора Таганцева для створення (складання) додаткових до проекту Кримінального Уложення узаконень, тобто узгодження з ними всіх інших частин зведення законів. 10 лютого 1903 року проект був заслуханий на загальному зібранні Державної ради, а 22 березня відбулося затвердження Кримінального Уложення. Нове Кримінальне Уложення 1903 р. з точки зору технічної було на значно більш високому рівні, чим старе російське законодавство. Воно відповідало сучасним йому Кримінальним кодексам інших країн і проіснувало до 1917 року.

Кримінальне Уложення від 22 березня 1903 року явилася важливою подією в суспільно-політичному житті Царської Росії, хоча воно і не повністю

було прийняте. У цьому значний розвиток отримало і поняття суб'єкта злочину, хоча за Кримінальним Уложением прямо не вживався термін «суб'єкт злочину», останнім виступала фізична осудна особа, яка досягла віку, з якого настає кримінальна відповідальність [16, с. 38]. Кримінальне Уложення 1903 р. знову закріпило вік настання кримінальної відповідальності з 10 років. Не являлася суб'єктом злочину в цьому Уложенні особа, яка не досягла 10-річного віку, так як вона вважалася малолітньою і не могла в повному обсязі усвідомлювати вчинене [5, с. 39]. У ст. 40 Глави Першої Кримінального уложення закріплено: «Не вменяется в вину преступное деяние, учинённое несовершеннолетним не достигшим десяти лет» [17, с. 22]. На такій же позиції знаходиться В.Г. Павлов, стверджуючи, що такі особи не можуть притягуватися до кримінальної відповідальності, але вони можуть бути віддані під нагляд батькам або іншим особам, що виявили на це згоду, або могли поміщуватися у виховні заклади [5, с. 39].

Важливо акцентувати увагу на тому, що простий перелік станів, що виключав кримінальну відповідальність, який був застосований Уложением 1845 року, мав низку істотних недоліків: 1) упускалися окремі ненормальні психічні стани, що усували осудність; 2) спроба законодавця сформулювати окремі ненормальні психічні стани при далеко недосконалому стані психіатричної науки могли та можуть призвести до вживання таких термінів, які могли ускладнювати підведення під закон окремих життєвих випадків неосудності [18, с. 32]. Це зумовило те, що в новому Кримінальному Уложенні 1903 року було прийнято правило неосудності, яке містило в собі два елементи (критерії): психологічний критерій і перелік умов, що усувають осудність. На переконання М.С. Таганцева психологічний критерій, заснований на понятті кримінальної винуватості і її елементах, мав таке формулювання: «не інкримінується у вину злочинне діяння, вчинене особою, яка не могла під час учинення діяння розуміти властивості або значення ним вчинюваного або керувати своїми поступками» [11, с. 153].

Слід звернути увагу на те, що практика визначення кримінально-правової осудності людини (здатності її бути відповідальною за вчинене діяння) відбувалася через протилежне поняття неосудності і визначення відповідного віку особи, з якого можлива кримінальна відповідальність і збереглася у всіх пізніших положеннях. Виходячи зі змісту ст. 39 Кримінального Уложення 1908 р. можна стверджувати, що осудність визначалася за допомогою таких елементів психічної діяльності людини як інтелектуального та вольового її моментів, коли особа усвідомлювала свої дії та бажала вчинити такі дії. У цьому сенсі слід погодитися з твердженням, яке є в юридичній літературі, що за Уложением умовою осудності є саме здатність особи усвідомлювати вчинені нею діяння, а також могла керувати своїми поступками [5, с. 40].

Крім загального визначення неосудності особи Кримінальне Уложення 1903 р. містило вичерпний перелік основних причин неосудності особи (хворобливий розлад душевної діяльності; несвідомий стан; розумова нерозвиненість, спричинена від тілесного недоліку або хвороби) (ст. 39).

У відповідності зі ст. 41 Уложення «не інкримінується в вину злочинне діяння, вчинене неповнолітнім від десяти до сімнадцяти років, який не міг

розуміти ... значення вчиненого ним або керувати своїми поступками». Неповнолітні ці можуть бути віддані під відповідальний нагляд батькам або особам, під опікою яких вони знаходяться або іншим благонадійним особам, які дали на те свою згоду, а у випадках учинення тяжких злочинів можуть бути поміщені і у виховно-виправні заклади.

Неповнолітні від чотирнадцяти до сімнадцяти років, що вчинили тяжкі злочини, направляються, переважно у виховно-виправні заклади, а при неможливості помістити в них в особливо пристосовані для неповнолітніх приміщення при тюрмах або арештних будинках.

Неповнолітні жіночої статі, у випадках неможливості помістити їх у виховно-виправні заклади, можуть бути віддані в жіночі монастирі їх віросповідання, якщо по правилам, для цих монастирів установленим особам не заборонено.

Неповнолітні віддані у виховно-виправні заклади, або в особливо пристосовані для них приміщення при тюрмах або арештних будинках, або в монастирі, не можуть бути залишені в цих закладах, приміщеннях або монастирях по досягненню двадцяти одного року» [17, с. 23].

Сьомий період охоплює початок ХХ ст. — 1991 р. (для кримінально-правової охорони це п'ятий період) і має назву «Україна в радянський період». Проблема суб'єкта злочину в кримінальному праві привертала увагу вчених криміналістів як в дореволюційний час, так і в радянський період. У вітчизняному кримінальному праві в цей період існувала позиція, що суб'єктом злочину може бути тільки фізична особа, тобто людина. На переконання В. Г. Павлова це твердження ґрунтується на єдності об'єктивного і суб'єктивного в природі виникнення злочину як юридичного факту [5, с. 41]. Цей час характеризувався безсистемністю кримінального законодавства.

У кримінальному законодавстві Радянської держави з перших років його існування мала місце тенденція до обмеження кримінальної відповідальності неповнолітніх. Це було викликано тим, що значна кількість правознавців були переконані, що вік, з якого можлива кримінальна відповідальність неповнолітніх, установлювався з врахуванням здатності особи усвідомлювати небезпечність вчиненого [19, с. ; 20, с. 134—218]. Так, Декрет РНК від 14 січня 1918 р. встановив, що «суди і тюремні ув'язнення для малолітніх скасовуються», а справи про неповнолітніх до 17 років, «помічених у справах суспільно небезпечних, підлягають веденню комісії про неповнолітніх» [21]. Це є свідченням того, що кримінальна відповідальність неповнолітніх могла наступати з 17-річного віку. справи про неповнолітніх чоловічої та жіночої статі у віці до 17 років, що вчинили злочини, підлягали розгляду в комісії для неповнолітніх, яка складалася в кількості не менше трьох осіб [22, с. 21].

Видання «Руководящих начал по уголовному праву РСФСР» 1919 р. систематизувало радянські кримінальні закони і в ст. 3 передбачило «неповнолітні до 14 років не підлягають суду і покаранню. До них застосовуються лише виховні міри. Такі ж заходи застосовуються у відношенні осіб перехідного віку 14—18 років, діючих без розуміння» [23]. Положення «Руководящих начал» дозволили інакше підійти до розуміння суті злочинного діяння та чітко зако-

нодавчо закріпити його ознаки. У відповідності із положеннями ст. 13 цих Начал суб'єктом злочину визнавалася особа, яка досягла віку 14-ть років. Декрет РНК від 4 березня 1920 р. визначив, що неповнолітніми є особи, що не досягли 18-річного віку, і коли комісії у справах неповнолітніх установлювали неможливість застосування до них чітких заходів медико-педагогічного впливу, то справа передавалася до народного суду [24].

Важливо звернути увагу на те, що в ст. 17 КК УРСР 1922 р., аналогічно як і в Керівних началах кримінального права РСФСР 1919 року, покаранню не підлягали особи, які вчинили злочин у стані хронічної психічної хвороби або тимчасового розладу психіки чи той, що діяв у стані душевної рівноваги, але до моменту винесення або приведення до виконання вироку захворів на психічну хворобу [25]. Цей загальний підхід до розуміння неосудності зберігся і в цьому Кодексі з дореволюційної кримінально-правової доктрини, проте неосудність визначалася через інтелектуальну складову психічної діяльності особи і при цьому в тексті закону не згадувався вольовий елемент такої діяльності, здатність особи керувати своїми діями. Це може свідчить про законодавчу прогалину першого кодифікованого кримінального закону тогочасної України.

Надто суперечливим було питання дореволюційної правової науки, що мали б робити з особою, яка для вчинення злочину й уникнення покарання умисно довела до стану сп'яніння, в якому втратила можливість усвідомлювати свої дії чи керувати ними. Слід акцентувати увагу на тому, що ця проблема отримала вирішення у тексті першого КК УРСР 1922 року. Так, у ч. 2 ст. 17 цього систематизованого нормативного акту зазначалося, що звільнення від покарання за неосудністю не розповсюджувалося на осіб, які привели себе в стан сп'яніння для вчинення злочину [25, с. 454]. Це нормативне положення збереглося й у тексті КК УРСР 1927 року. Крім того, КК УРСР 1922 року передбачав застосування медичних заходів соціального захисту, але не визначав підстав для їхнього застосування і не містив приписів про те, що ці заходи соціальної оборони застосовуються лише судом. Також перші кримінальні кодекси УРСР не розрізняли текстуально медичні заходи кримінально-правового характеру, які застосовувалися до неосудної небезпечної особи, яка вчинила суспільно-небезпечне діяння, від заходів примусового лікування осудних осіб, алкоголіків, осіб, хворих епідеміологічно небезпечними хворобами, зокрема, туберкульозом, сифілісом і т. ін., що призначалися судом разом з відповідним покаранням за конкретний злочин.

Стаття 18 КК УРСР 1922 року передбачала, що «покарання не застосовується до малолітніх до 14 років, а також до всіх неповнолітніх від 14 до 16 років, у відношенні яких визнано можливим обмежитися мірами медико-педагогічного характеру» [25, с. 454]. Це є свідченням, на наш погляд того, що КК УРСР 1922 року знизив до 16 років вік неповнолітніх, до яких переважно повинні застосовуватися міри медико-педагогічного впливу, враховуючи відсутність в державі та Україні достатньої кількості виховних установ для неповнолітніх [26, с. 106].

Намагання обмежити кримінальну відповідальність неповнолітніх не виключало необхідності при певних умовах посилити їх відповідальність,

оскільки, як свідчить практика того часу, міри, що застосовувалися комісіями у справах неповнолітніх, особливо неповнолітніх старшого віку, в низці випадків були недостатньо ефективними. Тому, постановою IV сесії ВЦІК десятого скликання від 11 листопада 1922 р. внесло зміни в ст. 18 КК, де зазначалося, що міри медико-педагогічного характеру можуть застосовуватися до осіб від 14 до 16 років не комісією, а тільки судом, що у свою чергу посилювало значення цих мір [27]. Ця ж постанова додатково вводила в Кодекс ст.ст. 18 «а» і 18 «б», в яких передбачалося обов'язкове пониження покарання наполовину для неповнолітніх від 14 до 16 років і пом'якшення на одну третину для неповнолітніх від 16 до 18 років (проти вищої межі санкції) [27].

Основні начала кримінального законодавства СРСР і союзних республік 1924 року не визначали віку, з якого могла наступати кримінальна відповідальність. У ст. 8 цього нормативно-правового акту було вказано, що міри медико-педагогічного характеру повинні застосовуватися до малолітніх, а у відношенні неповнолітніх — лише у випадках, коли відповідні органи визнавали неможливим застосування до них покарання [28].

Основні начала не містили приписів, з якого віку могла наставати кримінальна відповідальність за вчинений злочин, але надали вказівку законодавчим органам союзних республік передбачати у спеціально виданих постановах вік осіб, що вчинили злочини, з якого повинна наставати кримінальна відповідальність [28]. Основні начала кримінального законодавства, у ст. 7 передбачали, як і КК УРСР 1922 р., міри медико-педагогічного характеру стосовно до малолітніх [28]. До неповнолітніх ці міри застосовувалися відповідними органами, якщо ними було визнано неможливим застосування до цих осіб мір соціального захисту судово-виправного характеру. У віх інших випадках питання про застосування мір медико-педагогічного характеру вирішувалися через судові органи [28].

Слід звернути увагу на те, що Основні начала відтворювали критерії неосудності КК УРСР 1922 р., що слугувало підставою для звільнення особи, яка вчинила злочин, від кримінальної відповідальності та покарання. Так, згідно ст. 7 Основних начал міри медичного характеру повинні застосовуватися у відношенні осіб, які вчинили злочин в стані хронічної душевної хвороби або ж тимчасово розладу душевної діяльності, а також у випадках, коли особи, знаходячись у такому хворобливому стані, не могли давати собі звіт у своїх діях або керувати ними [28]. Виходячи з цього, можна стверджувати, що неосудна особа, яка вчинила те чи інше суспільно-небезпечне діяння, що містило ознаки злочину, не може визнаватися суб'єктом злочину. У цьому сенсі слід визнати позитивним кроком здійсненого радянським законодавством визначення неосудності, коли наводився невичерпний перелік хворобливих або інших аномальних станів, які можуть спричиняти неосудність особи, порівняно з Кримінальним уложенням [16, с. 39].

Подальший етап у розвитку кримінального законодавства позначився прийняттям КК УРСР 1927 р., який був уведений в дію 19 червня 1927 р. Що стосується суб'єкта злочину, то в ст. 11 КК УРСР 1927 р. був установлений мінімальний вік настання кримінальної відповідальності — 14 років. Так, судо-

во-поправні заходи соціальної оборони не належить застосовувати до малолітніх до 14 років, що стосовно до них можна застосувати тільки медично-педагогічні заходи [29]. Судово-поправні заходи соціальної оборони до недолітків (неповнолітніх) від 14 до 16 років застосовувалися тільки тоді, коли комісія в справах недолітків визнавала за неможливе застосовувати до них медично-педагогічні заходи (ст. 11 КК) [29]. У тому випадку, якщо комісія в справах недолітків визнає, що до недолітнього праволомця від 14 до 16 років не є можливим застосувати медично-педагогічні заходи, то справу про застосування до цього недолітка судово-поправних заходів або про заміну їх заходами медично-педагогічними розв'язує суд [29]. Слід акцентувати увагу на тому, що медично-педагогічні заходи соціальної оборони застосовувалися до недолітків від 16 до 18 років тільки за постановою суду тоді, коли суд це визнавав за потрібне [29]. Якщо визнається за потрібне, то треба було застосувати до недолітка судово-поправні заходи соціальної оборони на реченець, то межу їх, встановлену в артикулі, де передбачено дану суспільно-небезпечну дію, понижується для недолітка від 14 до 16 років на половину, а для недолітка від 16 до 18 років – на третину, і конкретні заходи соціальної оборони виставляються в цих пониже-них межах (ст. 12 КК) [29].

Таким чином КК УРСР 1927 р. у першопочатковій редакції визнавав суб'єктом злочину тільки особу, яка вчинила суспільно-небезпечне діяння, що досягла 14 років. На відміну від КК УРСР 1922 р., за яким неповнолітні підлягали кримінальній відповідальності з 16 років.

7 квітня 1935 року була прийнята постанова ЦВК РНК СФСР «Про міри боротьби із злочинністю неповнолітніх», яке встановило кримінальну відповідальність з 12 років за вчинення ними крадіжок, тілесних ушкоджень, каліцтв, вбивств або замахів на вбивство тощо [30]. Ці особи визнавалися суб'єктами злочинів і притягувалися до суду із застосуванням усіх видів кримінального покарання. Слід звернути увагу на те, що одночасно була передбачена кримінальна відповідальність у відношенні осіб, які підбурювали або схилили неповнолітніх до вчинення різних злочинів або участі в них [5, с. 48]. 7 липня 1941 р. приймається Указ Президії Верховної ради СРСР, яким дається роз'яснення Верховному Суду СРСР і судам нижчих інституцій, що неповнолітні підлягають відповідальності не тільки за умисні злочини, але й за вчинення їх з необережності [5, с. 49; 31]. Указом Президії Верховної ради СРСР від 10 грудня 1940 р. встановлена кримінальна відповідальність з 12 років також і за дії, що можуть викликати аварію потягів: пошкодження рейок, підкладання під залізничне полотно предметів і т. ін. [32]. Вік, з якого кримінальна відповідальність може настати за інші злочини, не був визначений. За КК УСРР 1927 р. кримінальна відповідальність за всі інші злочини наступала з 14 річного віку.

Після закінчення Другої Світової війни відбулися істотні зміни в кримінальній політиці радянської держави. Відмінялися закони, що діяли в період воєнного часу, намітилася тенденція до пом'якшення кримінальної відповідальності за деякі злочини [5, с. 51].

Після закінчення другої світової війни відбулись істотні зміни в кримінальній політиці радянської держави: відмінялись закони про кримінальну

відповідальність, що діяли в період воєнного часу; намітилася з 1953 року тенденція на пом'якшення кримінальної відповідальності за окремі злочини; за деякі злочинні діяння кримінальна відповідальність була відмінена [33].

Важливим поступом у розвитку законодавства про кримінальну відповідальність та його інститутів було прийняття Верховною Радою СРСР 25 грудня 1958 р. Основ кримінального законодавства Союзу РСР і союзних республік [34]. Основи встановили вік кримінальної відповідальності неповнолітніх за всі злочини з 16 років, а за деякі, перераховані в ст. 10 — з 14 років [34]. У відповідності зі ст. 10 Основ 1958 р. суб'єктом злочину вважалася фізична особа, якій до моменту вчинення виповнилося 16-ть років, а за ч. 2 цієї ж статті суб'єктом злочину визнавалася неповнолітня особа у віці 14 років за вчинення убивства, крадіжки, злісного хуліганства, умисного знищення або пошкодження державного або суспільного майна чи особистого майна громадян, що потягли тяжких наслідків, а також умисні злочинні дії, які могли призвести до катастрофи, аварії або інших тяжких наслідків [34].

Слід звернути увагу на те, що в Основах 1958 р. не визнавалися суб'єктом злочину, як і в попередньому законодавстві про кримінальну відповідальність, юридичні особи. Основу знову підвищили мінімальний вік кримінальної відповідальності з 12 до 14 років. Говорячи про те, кого законодавство про кримінальну відповідальність попередніх років визнавало суб'єктом злочину, то необхідно зазначити наступне: 1) що хаотична правотворчість у 1920-ті — початок 1930-х років, зазвичай, спеціально не виділяло юридичних осіб як суб'єктів злочинів; 2) юридичні особи значилися в загальній масі будь-яких організацій, підприємств, установ і т. п. колективів, включаючи куркульські господарства. Там, у прийнятій 12 серпня 1921 року постанові СТО «Основные положения о мерах по восстановлению крупной промышленности и поднятию и развитию производства» вказувалося, що «правління об'єднання (підприємства) несе повну відповідальність за виконання виробничого плану, якості виробів, що випускаються, збереження майна і відповідає за свої дії не тільки в адміністративному порядку, але й також перед судом» [35]. У відповідності з відповідною постановою ВЦВК і РНК СРСР від 21.03.1922 р. за порушення правил залучення населення до робіт у порядку трудової і гужової повинності уїзні і волосні виконками каралися за перевищення влади, спільною постановою НКЮ 1923 р. суб'єктом злочину у сфері трудових відносин були визнані у відповідних випадках відповідальні наймачі — як фізичні, так і юридичні особи [36].

Значні зміни відбулися в радянський період і поняття підсудності. Ст. 14 Керівних начал по кримінальному праву РСФСР 1919 р. містила таке формулювання цього поняття: «суду і покаранню не підлягають особи, що вчинили діяння в стані душевної хвороби або взагалі в такому стані, коли особи що вчинили його не віддавали звіту в своїх діях» [23]. У ст. 11 КК УСРР 1927 р. закріплене більш повне визначення: «від кримінального покарання звільняються особи, що вчинили злочини в стані хронічною душевною хворобою або тимчасового душевної діяльності, або в такому хворобливому стані, коли вони не могли віддавати собі звіт у своїх діях і керувати ними» [29].

Звертає на себе увагу, що Основи 1958 р., що як попереднє радянське законодавство про кримінальну відповідальність, визнавали суб'єктом злочину тільки осудна особа, яка за своїм психічним станом здатна віддати звіт своїм діям і керувати ними [34].

28 грудня 1960 р. був прийнятий КК УРСР 1960 р., який був уведений в дію 1 квітня 1961 р. [37]. Загальний вік кримінальної відповідальності, з якого особа визнавалася суб'єктом злочину в ч. 1 ст. 10 КК УРСР 1960 р. був установлений по досягненню до моменту вчинення злочину 16 років [37]. Проте в ч. 2 цієї статті законодавець розширив перелік злочинів, кримінальна відповідальність за вчинення яких, наступала з 14-річного віку, в порівнянні з відповідним переліком, який був передбачений в ч. 2 ст. 10 Основ 1958 р.. До таких діянь Кодекс відносив: вбивство (статті 93–98); умисне заподіяння тілесних ушкоджень, що спричинили розлад здоров'я (статті 101–104 і ч. 1 ст. 106); згвалтування (ст. 117); крадіжка (статті 81, 86-1, 140, 223 і 229-2); грабіж (статті 82, 86-1, 141, 223 і 229-2 ч. 3); розбій (статті 86, 86-1, 142, 223 ч. 2 і 229-2 ч. 3); злісне або особливо злісне хуліганство (ст. 206 частини 2 і 3); умисне знищення або пошкодження державного, колективного майна або особистого майна громадян, що спричинило тяжкі наслідки (статті 89 частини 2 і 3 і 145 ч. 2), а також за умисне вчинення дій, які можуть викликати аварію поїзда (ст. 78) [37]. Це свідчить про те, що в країні намітилася тенденція на посилення кримінальної відповідальності за низку нових злочинів.

У відповідності з ч. 1 ст. 14 КК УРСР 1960 р., не звільняється від кримінальної відповідальності особа, яка вчинила злочин у стані сп'яніння [37]. Проте слід погодитися з думкою, що має місце в юридичній літературі, що «такий підхід залишає невирішеним питання, що роботи з особою, яка в стані сп'яніння не могла усвідомлювати свої дії або керували ними? Чи буде співвідноситися із загальним визначенням осудності таке законодавче виключення за ст. 14 КК УРСР 1960 року? Якщо ж людина, перебуваючи у стані сп'яніння, залишалася в стані осудності, то наведене право положення є просто зайвим... навряд чи законодавча редакція кримінальної оцінки злочинного діяння, вчиненого у стані сп'яніння, є вдалою» [16, с. 40]. У відповідності з ч. 2 ст. 14 КК 1960 р. «суд, незалежно від призначення кримінального покарання, може направити на примусове лікування особу, засуджену за злочин, вчинений на ґрунті алкоголізму чи наркоманії. Примусове лікування цих осіб проводиться, залежно від міри кримінального покарання, відповідно у місцях позбавлення волі або в спеціальних медичних закладах» [37]. Також ч. 3 ст. 14 цього Кодексу передбачала, що «в разі вчинення злочину особою, яка зловживає спиртними напоями або наркотичними засобами і ставить у зв'язку із цим себе і свою сім'ю у складне матеріальне становище, суд, поряд з застосуванням за вчинений злочин покарання не пов'язаного з позбавленням волі, може за клопотанням членів її сім'ї, профспілкової чи громадської організації, прокурора, органу опіки і піклування або лікувальної установи визнати її обмежено дієздатною» [37].

Положення неосудності в КК УРСР 1960 р. практично відтворювало редакцію ст. 11 Основ 1958 р.. Так, за ст. 12 КК 1960 р. «не підлягає кримінальній відповідальності особа, яка під час вчинення суспільно небезпечного діян-

ня була у стані неосудності, тобто не могла усвідомлювати своїх дій або керувати ними в наслідок хронічної душевної хвороби, тимчасового розладу душевної діяльності, слабоумства чи іншого хворобливого стану. До такої особи за призначенням суду можуть застосовуватися примусові заходи медичного характеру» [37]. У відповідності з ч. 2 ст. 12 цього Кодексу «не підлягає покаранню також особа, яка вчинила злочин в стані осудності, але до винесення судом вироку захворіла на душевну хворобу, що позбавляє її можливості усвідомлювати свої дії або керувати ними. До такої особи за призначенням суду можуть застосовуватися примусові заходи медичного характеру, а після одужання вона може підлягати покаранню» [37]. Слід погодитися з таким поглядом, що є в юридичній літературі, що «КК 1960 р. ...не містив критеріїв необхідності застосування до неосудної особи медичних заходів кримінально-правового характеру, і не визначав рівня інтенсивності (суворості) останніх. Зокрема, в КК 1960 р. було відсутнє поняття небезпечності особи та не містилося переліку злочинів. У випадку вчинення цих злочинів до неосудної особи обов'язково застосовуються примусові заходи, як це було зроблено законодавцем у Кримінальному уложенні... невизначеність призвела до зловживань у сфері кримінально-правових заходів медичного характеру та ... виключення суду з процесу вирішення питання... примусового психіатричного лікування в спеціальному режимному медичному закладі... оскільки... суд вирішував лише питання застосування медичних заходів, а не визначав, чи є особа небезпечною, як це визначалося в Кримінальному Уложенні» [16, с. 40].

У КК УРСР 1960 р. відсутнє формулювання осудності, а також критерії осудності, як ознаки суб'єкта злочину, що є однією з підстав для притягнення особи до кримінальної відповідальності.

Слід акцентувати увагу на тому, що з 1961 року кримінальне законодавство спонукає низка суттєвих змін. Ці зміни приймалися відповідними Указами Президії Верховної Ради УРСР. Так, КК 1960 р. було доповнено ст. 214 КК. Зайняття бродяжництвом або попрошайництвом чи ведення іншого паразитичного способу життя. За цією статтею суб'єктом злочину могла бути лише працездатна особа, якій до моменту вчинення злочину виповнилося 18-ть років [37].

Восьмий період охоплює 1991 р. по нинішній час (для кримінально-правової охорони це шостий період) і має назву «Україна в період незалежної держави». Сучасний стан проблеми вивчення суб'єкта злочину вирішується в Кримінальному законодавстві наступним чином:

Стаття 18. Суб'єкт злочину. 1. Суб'єктом злочину є фізична осудна особа, яка вчинила злочин у віці, з якого відповідно до цього Кодексу може наставати кримінальна відповідальність.

2. Спеціальним суб'єктом злочину є фізична осудна особа, яка вчинила у віці, з якого може наставати кримінальна відповідальність, злочин, суб'єктом якого може бути лише певна особа.

3. Службовими особами є особи, які постійно, тимчасово чи за спеціальним повноваженням здійснюють функції представників влади чи місцевого самоврядування, а також постійно чи тимчасово обіймають в органах держав-

ної влади, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах чи організаціях посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій, або виконують такі функції за спеціальним повноваженням, яким особа наділяється повноважним органом державної влади, органом місцевого самоврядування, центральним органом державного управління із спеціальним статусом, повноважним органом чи повноважною службовою особою підприємства, установи, організації, судом або законом.

4. Службовими особами також визнаються посадові особи іноземних держав (особи, які обіймають посади в законодавчому, виконавчому або судовому органі іноземної держави, у тому числі присяжні засідателі, інші особи, які здійснюють функції держави для іноземної держави, зокрема для державного органу або державного підприємства), іноземні третейські судді, особи, уповноважені вирішувати цивільні, комерційні або трудові спори в іноземних державах у порядку, альтернативному судовому, посадові особи міжнародних організацій (працівники міжнародної організації чи будь-які інші особи, уповноважені такою організацією діяти від її імені), а також члени міжнародних парламентських асамблей, учасником яких є Україна, та судді і посадові особи міжнародних судів.

Стаття 19. Осудність. 1. Осудною визнається особа, яка під час вчинення злочину могла усвідомлювати свої дії (бездіяльність) і керувати ними.

2. Не підлягає кримінальній відповідальності особа, яка під час вчинення суспільно небезпечного діяння, передбаченого цим Кодексом, перебувала в стані неосудності, тобто не могла усвідомлювати свої дії (бездіяльність) або керувати ними внаслідок хронічного психічного захворювання, тимчасового розладу психічної діяльності, недоумства або іншого хворобливого стану психіки. До такої особи за рішенням суду можуть бути застосовані примусові заходи медичного характеру.

3. Не підлягає покаранню особа, яка вчинила злочин у стані осудності, але до постановлення вироку захворіла на психічну хворобу, що позбавляє її можливості усвідомлювати свої дії (бездіяльність) або керувати ними. До такої особи за рішенням суду можуть застосовуватися примусові заходи медичного характеру, а після одужання така особа може підлягати покаранню.

Стаття 20. Обмежена осудність. 1. Підлягає кримінальній відповідальності особа, визнана судом обмежено осудною, тобто така, яка під час вчинення злочину, через наявний у неї психічний розлад, не була здатна повною мірою усвідомлювати свої дії (бездіяльність) та (або) керувати ними.

2. Визнання особи обмежено осудною враховується судом при призначенні покарання і може бути підставою для застосування примусових заходів медичного характеру.

Стаття 21. Кримінальна відповідальність за злочини, вчинені у стані сп'яніння внаслідок вживання алкоголю, наркотичних засобів або інших одурманюючих речовин. Особа, яка вчинила злочин у стані сп'яніння внаслідок вживання алкоголю, наркотичних засобів або інших одурманюючих речовин, підлягає кримінальній відповідальності.

Стаття 22. Вік, з якого може наставати кримінальна відповідальність.

1. Кримінальній відповідальності підлягають особи, яким до вчинення злочину виповнилося шістнадцять років.

2. Особи, що вчинили злочини у віці від чотирнадцяти до шістнадцяти років, підлягають кримінальній відповідальності лише за умисне вбивство (статті 115—117), посягання на життя державного чи громадського діяча, працівника правоохоронного органу, члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовця, судді, народного засідателя чи присяжного у зв'язку з їх діяльністю, пов'язаною із здійсненням правосуддя, захисника чи представника особи у зв'язку з діяльністю, пов'язаною з наданням правової допомоги, представника іноземної держави (статті 112, 348, 379, 400, 443), умисне тяжке тілесне ушкодження (стаття 121, частина третя статей 345, 346, 350, 377, 398), умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження (стаття 122, частина друга статей 345, 346, 350, 377, 398), диверсію (стаття 113), бандитизм (стаття 257), терористичний акт (стаття 258), захоплення заручників (статті 147 і 349), згвалтування (стаття 152), насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом (стаття 153), крадіжку (стаття 185, частина перша статей 262, 308), грабіж (статті 186, 262, 308), розбій (стаття 187, частина третя статей 262, 308), вимагання (статті 189, 262, 308), умисне знищення або пошкодження майна (частина друга статей 194, 347, 352, 378, частини друга та третя статті 399), пошкодження шляхів сполучення і транспортних засобів (стаття 277), угон або захоплення залізничного рухомого складу, повітряного, морського чи річкового судна (стаття 278), незаконне заволодіння транспортним засобом (частини друга, третя статті 289), хуліганство (стаття 296). [38]. Крім того, необхідно зазначити, що певною мірою проблема суб'єкта злочину взагалі вирішується на законодавчому рівні і в деяких зарубіжних джерелах [39; 40; 41; 42].

Висновки. На підставі проведеного дослідження можна дійти наступного, що спеціальним суб'єктом злочину у відповідності зі ст. 208 КК УРСР 1960 р. також могла бути особа, якій до моменту вчинення злочину виповнилося 18-ть років, у відношенні якої була передбачена кримінальна відповідальність за втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність. Крім того, посилюється відповідальність стосовно неповнолітніх. Так, суб'єктом хуліганства стали визнаватися фізичні осудні особи з 16 років, а за злісне (ч. 2 ст. 206) і особливо злісне (ч. 3 ст. 206) хуліганство — особи у віці з 14 років. Крім того, встановлюється кримінальна відповідальність за розкрадання вогнепальної зброї, бойових припасів або вибухових речовин (ст. 223 КК), де передбачена відповідальність 14-річного віку. Також, кримінальна відповідальність з 14-річного віку наступає за вчинення злочину, передбаченого ст. 229-2 КК — розкрадання наркотичних засобів і т.ін..

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Матвійчук В.К.* Теоретичні та прикладні проблеми кримінально-правової охорони навколишнього природного середовища: Монографія. / В.К. Матвійчук. — К. : ВНЗ «Національна академія управління», 2011. — 368 с.

2. *Січинський В.* Чужинці про Україну. / В. Січинський — Львів : Фірма «Довіра», 1992. — 256 с.
3. *Рожнов А.А.* История уголовного права Московского государства (XIV — XVII в.в.) : монография / А.А. Рожнов. — М. : Юрлитинформ, 2012. — 512 с.
4. Российское законодательство X—XX веков. В девяти томах. Т 3. Акты Земских соборов. — М. : Юрид. лит., 1985. — 512 с.
5. *Павлов В.Г.* Субъект преступления : монография / В.Г. Павлов. — СПб. : Издательство «Юридический центр Пресс», 2001. — 318 с.
6. *Загоснин И.П.* Уложение царя и великого князя Алексея Михайловича и Земский сббор. 1648—1649 / И.П. Загоснин. — Казань : тип. Имп. ун-та, 1879. — 80 с.
7. Артикул воинский, 1715 г. Апреля 26 // Российское законодательство X—XX веков. В девяти томах. Т. 4. Законодательство периода становления абсолютизма. — М. : Юрид. лит. 1986. С. 314—393.
8. *Шорохов А.П.* К вопросу о применении Воинских артикулов Петра I 1715 г. В общих (гражданских) судах // Актуальные вопросы правоождения в общенародном государстве. — Томск. 1979. — С. 800.
9. *Гуляев П.Н.* Российское уголовное право, составленное из российских государственных узаконений Петром Гуляевым. — М., 1826. — 209 с.
10. *Есипов В.В.* Очерк русского уголовного права. Часть Общая: Преступление и преступники. Наказание и наказуемые / Есипов В.В., проф. Имп. Варш. ун-та. — 2-е изд., пересмотр. — С.-Пб. : Тип. Н. В. Васильева, 1898. — 402 с.
11. *Таганцев Н.С.* Исследование об ответственности малолетних преступников по Русскому праву. СПб., 1871. — 159 с.
12. Свод законов Российской Империи. Законы уголовные. — Т. 15. — СПб., 1832. — 585 с.
13. Полное собрание законов Российской Империи. Собрание перове : С 1649 по 12 декабря 1825 года. В 48 т. — Т. 20. Отд. 1. — СПб., 1830. — 1045 с.
14. *Таганцев Н.С.* Уложение о наказаниях уголовных и исправительных. 1885 года / Н.С. Таганцев — М. : Книга по Требованию, 2011. — 963 с.
15. Уложения о наказаниях уголовных и исправительных 1845 г. // Российское законодательство X—XX веков. Т. 6. Законодательство первой половины XIX века. — М. : Юрид. лит., 1988. — С. 160—411.
16. *Буняк В.С.* Кримінальне право. Загальна частина. Історико-правове дослідження : монографія / В.С. Буняк. — К. : Юрінком Інтер, 2015. — 224 с.
17. Уголовное уложение. Высочайшее утвержденное 22 марта 1903 г. — С.-Петербургъ. : Сенатская типография, 1903. — 226 с.
18. *Жуковский В.И.* Субъект преступления в уголовном праве России: Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. / Владимир Ильич Жуковский. — Ставрополь : 2002. — 165 с.
19. *Люблинский П.И.* Борьба с преступностью несовершеннолетних в детском и юношеском возрасте. Социально-правовые очерки / П.И. Люблинский / — М. : Юрид. изд-во НКЮ СССР, 1923. — 294 с.
20. *Озерецкий Н.И.* Несовершеннолетние правонарушители (По данным Московского трудового дома) // Преступник и преступность. / Н.И. Озерецкий — М. : Изд-во Мосздравотдела, 1927, Сб. 2. — С. 218—234.
21. О комиссиях для несовершеннолетних : Декрет СНК РСФСР от 14 января 1918 года — 1918. — № 16. Ст. 227
22. Сборник документов по истории уголовного законодательства СССР и РСФСР 1917—1952 гг. / Под ред. : Голяков И.Т. — М. : Госюриздат, 1953. — 463 с.

23. Руководящие начала по уголовному праву РСФСР 1919 г. // СУ РСФСР. — 1919. — № 66. — Ст. 590.
24. О делах несовершеннолетних, обвиняемых в общественно опасных действиях : Декрет СНК РСФСР от 4 марта 1920 г. // СУ РСФСР. — 1920. — № 13. Ст. 83.
25. Уголовный кодекс УССР, 1922 г. : Постановление Всеукраинского Центрального Исполнительного Комитета 23 августа 1922 г. // Михайленко П.П. Борьба с преступностью в Украинской ССР. [В 2-х т.] Авт. Очерка и сост. Сборника документов проф. П. П. Михайленка. Т. 1 — Киев : Министерство охраны общественного порядка УССР. Высш. школа, 1966. — С. 450—496.
26. Орлов В.С. Субъект преступления по советскому уголовному праву / В.С. Орлов — М. : Госюриздат, 1958. — 260 с.
27. Об изменении и дополнении Уголовного Кодекса РСФСР. Постановление ВЦИК от 11 ноября 1922 г. // Собрание узаконений РСФСР. — 1922. — № 72—73. — Ст. 906.
28. Основные начала уголовного законодательства Союза ССР и Союзных Республик 1924 г. // СЗ СССР. 1924. — № 24. — Ст. 205.
29. Кримінальний Кодекс УСРР 1927 р. : Постанова ВУЦВК від 6 червня 1927 р., оголошено 27 червня 1927 р. // 36. Уз. УСРР. — 1927. — № 26—27. — Арт. 131.
30. О мерах борьбы с преступностью несовершеннолетних: Постановление ЦИК и СНК СССР от 7 апреля 1935 г. // СЗ СССР. — 1935. — № 19. — Ст. 155.
31. О мерах борьбы с преступностью среди несовершеннолетних: Указ Президиума Верховного Совета СССР от 7 июля 1941 года «О применении судами Постановления ЦИК и СНК СССР от 7 апреля 1935 г. // Сборник законов СССР и указов Президиума Верховного Совета СССР. 1938 г. — июль 1956 г / под ред. к. ю. н. Мандельштам Ю.И. — Москва : Государственное издательство юридической литературы, 1956. — С. 415
32. Ведомости верховного совета СССР. — 1940. — № 52.
33. Об отмене судебной ответственности рабочих и служащих за самовольный уход с предприятий и из учреждений и за прогул без уважительной причины : Указ Президиума Верховного Совета СССР от 25 апреля 1956 года. // Ведомости Верховного Совета СССР. — 1956 г. — № 10 — Ст. 14.
34. Сборник законов СССР и указов Президиума Верховного Совета СССР. 1938—1967 [Текст] : В 2 т. — Москва : Известия, 1968. Т. 2: 1938—1967 / Сост. Ф.И. Калинычев, М.И. Юмашев и А.В. Калитевская. — 1968. — 896 с.
35. Основные положения о мерах по восстановлению крупной промышленности и поднятию и развитию производства : Постановление СТО от 12 августа 1921 г. / СУ РСФСР. — 1921. — № 63. — Ст. 462.
36. Собрание узаконений и распоряжений Рабочего и Крестьянского правительства (СУ РСФСР) // СУ РСФСР 1923. — № 80. — Ст. 780
37. Кримінальний Кодекс Української РСР 1960 р. : Закон Української Радянської соціалістичної Республіки від 28 грудня 1960 р. // Відомості Верховної Ради УРСР. — 1961. — № 2. — Ст. 14.
38. Кримінальний Кодекс України 2001 р. : Закон України від 05.04.2001 // Відомості Верховної Ради України. — 2001 р. — № 25. — Ст. 131.
39. THE JAPANESE PENAL CODE / Edited and introduction by Doctor of Law, prof. A.I. Korobeev. — St Petersburg : "Yuridichesky Center — Press", 2002. — 226 p.
40. The Swiss Penal Code / Preface by a member of the Council of Federation the Federal Assembly of the RF. N. Volkov; edited, translated from German, and introduction

by Candidate of Law A.V. Serebrennikova; – St Petersburg : “Yuridichesky Center – Press”, 2002. – 366 p.

41. Criminal Legislation of Norway / Edited and introductory article by Doctor of Law, professor Yn. V. Golik; translated from Norwegian A.V. Zhmenya. – St. Petersburg : “Yuridichesky Center – Press”, 2002. – 366 p.

42. The Latvian Penal / edited and introduction by candidate of law A.I. Lukashov and candidate of law E.A. Sarkisova, translated from Latvian by candidate of Law A.I. Lukashov. – St. Petersburg : “Yuridichesky Center – Press”, 2001. – 313 p.

REFERENCES

1. *Matviichuk V.K.* Teoretychni ta prykladni problemy kryminalno-pravovoi okhorony navkolyshnoho pryrodnoho seredovyshcha: Monohrafiia. / V.K. Matviichuk. – K. : VNZ «Natsionalna akademiia upravlinnia», 2011. – 368 s.

2. *Sichynskiy V.* Chuzhyntsi pro Ukrainu. / V. Sichynskiy – Lviv : Firma «Dovira», 1992. – 256 s.

3. *Rozhnov A. A.* Istorija ugovnogo prava Moskovskogo gosudarstva (XIV–XVII v.v.) : monografiya / A.A. Rozhnov. – M. : Jurlitinform, 2012. – 512 s.

4. Rossijskoe zakonodatel'stvo X–XX vekov. V devjati tomah. T 3. Akty Zemskih soborov. – M. : Jurid. lit., 1985. – 512 s.

5. *Pavlov V.G.* Subekt prestuplenija : monografiya / V.G. Pavlov. – SPb. : Izdatel'stvo «Juridicheskij centr Press», 2001. – 318 s.

6. *Zagosnin I.P.* Ulozhenie carja i velikogo knjazja Alekseja Mihajlovicha i Zemskij srbor. 1648–1649 / I.P. Zagosnin. – Kazan' : tip. Imp. un-ta, 1879. – 80 s.

7. Artikel voinskij, 1715 g. Aprelja 26 // Rossijskoe zakonodatel'stvo X–XX vekov. V devjati tomah. T. 4. Zakonodatel'stvo perioda stanovlenija absoljutizma. – M. : Jurid. lit. 1986. S. 314–393.

8. *Shorohov A.P.* K voprosu o primenenii Voinskih artikulov Petra I 1715 g. V obshhij (grazhdanski) sudah // Aktual'nye voprosy pravovedenija v obshhenarodnom gosudarstve. – Tomsk. 1979. – S. 800.

9. *Guljaev P.N.* Rossijskoe ugovnoe pravo, sostavlennoe iz rossijskih gosudarstvennyh zakonov Petrom Guljaevym. – M., 1826. – 209 s.

10. *Esipov V.V.* Oчерk russkogo ugovnogo prava. Chast' Obshhaja: Prestuplenie i prestupniki. Nakazanie i nakazuemye / Esipov V.V., prof. Imp. Varsh. un-ta. – 2-e izd., peresmotr. – S.-Pb. : Tip. N.V. Vasil'eva, 1898. – 402 s.

11. *Tagancev N.S.* Issledovanie ob otvetstvennosti maloletnih prestupnikov po Russkomu pravu. SPb., 1871. – 159 s.

12. Svod zakonov Rossijskoj Imperii. Zakony ugovnnye. – T. 15. – SPb., 1832. – 585 s.

13. Polnoe sobranie zakonov Rossijskoj Imperii. Sobranie perove : S 1649 po 12 dekabrja 1825 goda. V 48 t. – T. 20. Otd. 1. – SPb., 1830. – 1045 s.

14. *Tagancev N.S.* Ulozhenie o nakazaniyah ugovnyh i ispravitel'nyh. 1885 goda / N.S. Tagancev – M. : Kniga po Trebovaniju, 2011. – 963 s.

15. Ulozhenija o nakazaniyah ugovnyh i ispravitel'nyh 1845 g. // Rossijskoe zakonodatel'stvo X–XX vekov. T. 6. Zakonodatel'stvo pervoj poloviny XIX veka. – M. : Jurid. lit., 1988. – S. 160–411.

16. *Buniak V.S.* Kryminalne pravo. Zahalna chastyna. Istoryko-pravove doslidzhennia : monohrafiia / V.S. Buniak. – K. : Yurinkom Inter, 2015. – 224 s.

17. Uголовное uложеніе. Vysochajshee utverzhdennoe 22 marta 1903 g. — S.-Peterburg. : Senatskaja tipografija, 1903. — 226 s.
18. *Zhukovskij V.I.* Subekt prestuplenija v uголовnom prave Rossii: Dis. ... kand. jurid. nauk: 12.00.08. / Vladimir Il'ich Zhukovskij. — Stavropol' : 2002. — 165 s.
19. *Ljublinskij P.I.* Bor'ba s prestupnost'ju nesovershennoletnih v detskom i junosheskom vozraste. Social'no-pravovye ocherki / P.I. Ljublinskij / — M. : Jurid. izd-vo NKJu SSSR, 1923. — 294 s.
20. *Ozereckij N.I.* Nesovershennoletnie pravonarushiteli (Po dannym Moskovskogo trudovogo doma) // Prestupnik i prestupnost'. / N.I. Ozereckij — M. : Izd-vo Moszdravotdela, 1927, Sb. 2. — S. 218–234.
21. O komissijah dlja nesovershennoletnih : Dekret SNK. RSFSR ot 14 janvarja 1918 goda — 1918. — № 16. St. 227
22. Sbornik dokumentov po istorii uголовnogo zakonodatel'stva SSSR i RSFSR 1917–1952 gg. / Pod red. : Goljakov I.T. — M. : Gosjurizdat, 1953. — 463 s.
23. Rukovodjashhie nachala po uголовnomu pravu RSFSR 1919 g. // SU RSFSR. — 1919. — № 66. — St. 590.
24. O delah nesovershennoletnih, obvinjaemyh v obshhestvenno opasnyh dejstvijah: Dekret SNK RSFSR ot 4 marta 1920 g. // SU RSFSR. — 1920. — № 13. St. 83.
25. Uголовnyj kodeks USSR, 1922 g. : Postanovlenie Vseukrainskogo Central'nogo Iсполnitel'nogo Komiteta 23 avgusta 1922 g. // Mihajlenko P.P. Bor'ba s prestupnost'ju v Ukrainskoj SSR. [V 2-h t.] Avt. Oчерka i sost. Sbornika dokumentov prof. P.P. Mihajlenka. T. 1 — Kiev : Ministerstvo ohrany obshhestvennogo porjadka USSR. Vyssh. shkola, 1966. — S. 450–496.
26. *Orlov V.S.* Subekt prestuplenija po sovetskomu uголовnomu pravu / V.S. Orlov — M. : Gosjurizdat, 1958. — 260 s.
27. Ob izmenenijah i dopolnenijah Uголовnogo Kodeksa RSFSR. Postanovlenie VCIK ot 11 nojabrja 1922 g. // Sobranie zakonov RSFSR. — 1922. — № 72–73. — St. 906.
28. Osnovnye nachala uголовnogo zakonodatel'stva Sojuza SSR i Sojuznyh Respublik 1924 g. // SZ SSSR. 1924. — № 24. — St. 205.
29. Kryminalnyi Kodeks USRR 1927 r. : Postanova VUTsVK vid 6 chervnia 1927 r., oholosheno 27 chervnia 1927 r. // Zb. Uz. USRR. — 1927. — № 26–27. — Art. 131.
30. O merah bor'by s prestupnost'ju nesovershennoletnih: Postanovlenie CIK i SNK SSSR ot 7 aprelja 1935 g. // SZ SSSR. — 1935. — № 19. — St. 155.
31. O merah bor'by s prestupnost'ju sredi nesovershennoletnih: Ukaz Prezidiuma Verhovnogo Soveta SSSR ot 7 ijulja 1941 goda «O primenenii sudami Postanovlenija CIK i SNK SSSR ot 7 aprelja 1935 g. // Sbornik zakonov SSSR i ukazov Prezidiuma Verhovnogo Soveta SSSR. 1938 g. — ijul' 1956 g / pod red. k. ju. n. Mandel'shtam Ju.I. — Moskva : Gosudarstvennoe izdatel'stvo juridicheskoj literatury, 1956. — S. 415
32. Vedomosty verkhovnoho soveta SSSR. — 1940. — № 52.
33. Ob otmene sudebnoj otvetstvennosti rabochih i sluzhashchih za samovol'nyj uhod s predpriyatij i iz uchrezhdenij i za progul bez uvazhitel'noj prichiny : Ukaz Prezidiuma Verhovnogo Soveta SSSR ot 25 aprelja 1956 goda. // Vedomosti Verhovnogo Soveta SSSR. — 1956 g. — № 10 — St. 14.
34. Sbornik zakonov SSSR i ukazov Prezidiuma Verhovnogo Soveta SSSR. 1938–1967 [Tekst] : V 2 t. — Moskva : Izvestija, 1968. T. 2: 1938–1967 / Sost. F.I. Kalinychev, M.I. Jumashев i A.V. Kaliteevskaja. — 1968. — 896 s.
35. Osnovnye položenija o merah po vosstanovleniju krupnoj promyshlennosti i podnjatiju i razvitiju proizvodstva : Postanovlenie STO ot 12 avgusta 1921 g. // SU RSFSR. — 1921. — № 63. — St. 462.

36. Sbornie zakonienij i rasporjazhenij Rabocheho i Krest'janskogo pravitel'stva (SU RSFSR) // SU RSFSR 1923. — №80. — St.780

37. Kryminalnyi Kodeks Ukrainskoi RSR 1960 r. : Zakon Ukrainskoi Radianskoi sotsialistichnoi Respubliki vid 28 hrudnia 1960 r. // Vidomosti Verkhovnoi Rady URSR. —1961. — № 2. — St. 14.

38. Kryminalnyi Kodeks Ukrainy 2001 r. : Zakon Ukrainy vid 05.04.2001 // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. — 2001 r. — № 25. — St. 131.

39. THE JAPANESE PENAL CODE / Edited and introduction by Doctor of Law, prof. A.I. Korobeev. — St Petersburg : “Yuridichesky Center — Press”, 2002. — 226 p.

40. The Swiss Penal Code / Preface by a member of the Council of Federation the Federal Assembly of the RF. N. Volkov; edited, translated from German, and introduction by Candidate of Law A.V. Serebrennikova; — St Petersburg : “Yuridichesky Center — Press”, 2002. — 366 p.

41. Criminal Legislation of Norway / Edited and introductory article by Doctor of Law, professor Yn.V. Golik; translated from Norwegian A.V. Zhmenya. — St. Petersburg : “Yuridichesky Center — Press”, 2002. — 366 p.

42. The Latvian Penal / edited and introduction by candidate of law A.I. Lukashov and candidate of law E.A. Sarkisova, translated from Latvian by candidate of Law A.I. Lukashov. — St. Petersburg : “Yuridichesky Center — Press”, 2001. — 313 p.

Харь І.О. Витоки та генеза суб'єкта злочину в п'ятому—восьмому періодах за кримінальним законодавством на теренах України.

У статті розглядаються витoki та генеза суб'єкта злочину в п'ятому—восьмому періодах за кримінальним законодавством на теренах України. Показана важливість ретроспективного аналізу суб'єкта злочину для теорії кримінального права та методології його дослідження.

Ключові слова: суб'єкт злочину, витoki, генеза, ретроспективний аналіз, сучасний стан проблеми.

Харь И.А. Истоки и генезис субъекта преступления в пятом—восьмом периодах по уголовному законодательству на территории Украины.

В статье рассматриваются истоки и генезис субъекта преступления в пятом—восьмом периодах по уголовному законодательству на территории Украины. Показана важность ретроспективного анализа субъекта преступления для теории уголовного права и методологии его исследования.

Ключевые слова: субъект преступления, истоки, генезис, ретроспективный анализ, современное состояние проблемы.

Khar I. The Backgrounds and Genesis of a Perpetrator of a Crime during the Fifth-Eights State-Building Periods According to the Criminal Legislation in the Territory of Ukraine

In this article, the backgrounds and genesis of a perpetrator of a crime according to the criminal legislation in the territory of Ukraine during the fifth-eights and fourth state-building periods are researched. The great importance of the retrospective analysis of a perpetrator of a crime for criminal law theory and methodology of its research is demonstrated.

Keywords: Perpetrator of a Crime; Backgrounds; Genesis; Retrospective Analysis; Current State of the Issue

Стаття надійшла до редакції: 03.10. 2017.